

5.2.

Aldona Molesztak

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego

W kręgu rozważań o uczestnictwie w kulturze

Wprowadzenie

Współczesne zmiany dotyczą kultury, która rozumiana jest w bardzo szerokim kontekście. Jest to pojęcie wieloznaczne. Zauważalnym wynikiem dla obserwowanych przemian jest pogłębiające się „odinstytucjonalizowanie kultury”¹ Nie ma już tylko koncentracji na instytucjach i centrach kultury, bowiem przenosi się ona w przestrzeń wirtualną. Oddziaływanie kultury na społeczeństwo zostało więc poszerzone przez współczesne środki przekazu. W tej płaszczyźnie przekazu istotne jest dostrzeżenie dzieła kultury, którego zaistnienie w przestrzeni społecznej wiąże się nie tylko z jego twórcą, ale także z odbiorcą. Powstaje układ komplementarny, obejmujący relację twórca – dzieło – odbiorca. Ludzie zostają więc włączeni w proces współtworzenia treści kulturowych, które jednocześnie wprowadzają w obieg często poza systemem instytucji². Dzieło kultury jest oceniane z kilku punktów: wartości estetycznej, artystycznej, przebiegu kreacji, zdolności pełnienia funkcji społecznych, wpływu na odbiorców, oraz zwiększanie udziału odbiorców w wydarzeniu³. Uczestnictwo w kulturze zaspokaja potrzeby jednostki. Ten mechanizm wymusza powstawanie takich ofert, które spełnią wymagania odbiorcy. Powstaje sytuacja, w której jednostka szuka oferty zaspokajającej jej pragnienia, a obszary kultury wpływają na nią przez własne propozycje. Ważne staje się dzisiaj uczestnictwo, które wymusza, narzuca występowanie dzieł kultury w przestrzeni społecznej. Częściej taka sytuacja ma miejsce w kulturze masowej, w której odbiorca jest świadomym lub nieświadomym ewakuatorem dzieł kultury⁴. Występuje również w kulturze popularnej, którą odróżniam od kultury masowej. Współczesny odbiorca staje się przez swój udział twórcą zdarzeń, poprzez które zanika granica między twórcą a odbiorcą. Zjawisko to szczególnie widoczne jest w cyberkulturze. Odbiorca

¹ W. J. Burszta, *Opisać rewolucję*, [w:] M. Filiciak, M. Danielewicz, M. Halawa, P. Mazurek, A. Nowotny, *Młodzi i media. Nowe uczestnictwo w kulturze. Raport Centrum Badań nad Kulturą Popularną*, Warszawa 2010, s. 141.

² M. Filiciak, M. Danielewicz, M. Halawa, P. Mazurek, A. Nowotny, dz. cyt., s. 134.

³ P. Kisiel, *Współczesne wzory uczestnictwa w kulturze*, [w:] *Kultura a rozwój*, red. J. Hausner, A. Karwińska, J. Purchla, Warszawa 2013, s. 346.

⁴ Tamże, s. 345

przyswaja wytwór kultury popularnej i w twórczy sposób ją modyfikuje⁵. To uczestnictwo jest dostępne dla osób korzystających z sieci internetowej jako kanału komunikacji. Uczestnik cyberkultury może być odbiorcą, twórcą, ale też przetwórcą. Płaszczyzna ta pozwala na zderzenie amatora i profesjonalisty. Badania etnograficzne dowodzą, że jednostki dzięki sieci internetowej zdobywają informacje o sferach w kulturze, które je interesują, np. o filmie. Jest to wiedza pochodząca często od osoby anonimowej, uczestnika forum⁶. W sferze cyberkultury jest więc zrealizowana rola prosumenta⁷. Prosument jest widoczny nie tylko w sieci, ale – przywołując poglądy Baumana – z dynamicznym wytwórcą i konsumentem, mamy do czynienia na płaszczyźnie kultury pojmowanej metaforycznie jako spółdzielni spożywców⁸. Z. Bauman odwołuje się do źródeł tej koncepcji, a więc do 1844 roku. W obszarze kultury trudno odróżnić autorstwo i aktorstwo, są one bowiem aspektami tych samych czynności, a nie właściwościami odrębnych kategorii ludzi. Autorstwo i aktorstwo ma jednak miejsce w różnym nasileniu. Występuje niejako płynne przechodzenie wzorów autorstwa i aktorstwa. Osią spółdzielczego działania jest dystrybucja i przyswajanie, natomiast wzmaganie konsumpcji i pozyskiwanie nowych konsumentów jest głównym źródłem dynamiki. Zgodnie z koncepcją cytowanego autora faktycznym efektem spółdzielni spożywców są konsumenci⁹. Ludzie aktywnie współtworzą kulturę poprzez jej rozpowszechnienie i komentowanie treści¹⁰. W obszarze kultury rozwija się relacja między podażą i popytem dóbr kultury. Oferowane zjawiska kulturowe są realizowane w akcie konsumpcji, przez co stają się znakami kulturowymi i zyskują większe znaczenie¹¹. Wyłaniają się więc dwa główne obszary uczestnictwa w kulturze tradycyjny – bezpośredni – związany z uczestnictwem w wydarzeniach organizowanych przez instytucje kultury oraz współczesny – pośredni – funkcjonujący w cyberprzestrzeni. Pośredni odbywa się poprzez przekaz informacji w nośnikach audiowizualnych i w sieci internetowej. W każdej z wyróżnionych sfer jednostka staje się odbiorcą (np. przedstawienie teatralne, program w TV), twórcą (np. blog) lub przetwórcą (forum). Konsument bez względu na odbiór oferty jest otoczony propozycjami, które przenikają do jego świata, a poprzez narzucanie uzależniają go od siebie. Człowiekowi trudno się uwolnić od nieustannego wciągania w „grę”.

⁵ J. Barański, *Rola antropologii w badaniach kultury popularnej i tożsamości*, [w:] *Kultura popularna. Konteksty teoretyczne i społeczno-kulturowe*, Kraków 2010, s. 27.

⁶ M. Filiciak, M. Danielewicz, M. Halawa, P. Mazurek, A. Nowotny, dz. cyt., s. 12.

⁷ P. Kisiel, *Współczesne wzory uczestnictwa w kulturze*, [w:] *Kultura a rozwój*, red. J. Hausner, A. Karwińska, J. Purchla, Warszawa 2013, s. 353; M. Filiciak, M. Danielewicz, M. Halawa, P. Mazurek, A. Nowotny, dz. cyt., s. 134, 141.

⁸ Z. Bauman, *Ponowoczesność jako źródło cierpień*, Warszawa 2000, s. 192

⁹ Tamże s. 193.

¹⁰ H. Jenkins, *Nowe formy uczestnictwa w kulturze*, [w:] M. Filiciak, M. Danielewicz, M. Halawa, P. Mazurek, A. Nowotny, dz. cyt., s. 136.

¹¹ Z. Bauman, *Ponadnowoczesność...*, dz. cyt., s. 195

Uczestnictwo w kulturze – rozważania terminologiczne

Podjęty temat sprowadza się do wyjaśnienia pojęcia kultury i uczestnictwa. Termin kultura ma wiele definicji, ponieważ jest pojęciem wieloznacznym, a Z. Bauman twierdzi, że ta wieloznaczność nie wynika z różnych sposobów definiowania kultury, lecz ma na nią znaczący wpływ nieprzystawalność tradycji intelektualnych zbiegających się w tym terminie na skutek wielu czynników historycznych¹². Można kulturę analizować w podejściu antropologicznym i socjologicznym. W antropologicznym ujęciu dąży się do wypracowania ogólnej teorii kultury jako atrybutu człowieka. Przykładem tak szerokiego ujęcia jest cytowana wielokrotnie w literaturze definicja E. Tylora: „kultura lub cywilizacja jest to złożona całość obejmująca wiedzę, wierzenia, sztukę, prawo, moralność, obyczaje, zdolności i nawyki nabyte przez człowieka jako członka społeczeństwa”¹³. Jest to bardzo szeroka definicja kultury, rozumiana w sposób nie-selektywny i niewartościujący¹⁴. Takie ujęcie niesie z sobą analizę terminu cywilizacja. Ogólnie w antropologii przyjmuje się ideacyjną koncepcję kultury. „Kultura jest zawsze symboliczna, gdyż wszelkie zachowania i artefakty można (i należy) interpretować w kontekście odpowiednich systemów pojęciowych (norm, wartości, znaczeń, kategorii klasyfikacyjnych) będących modelem „dla” działań”¹⁵. Rozważania obejmujące zagadnienie kultury są często podejmowane przez antropologów, socjologów, filozofów. W niniejszym artykule przywołam tylko niektóre definicje kultury, które są płaszczyzną rozważań uczestnictwa w kulturze.

P. Sztompka jako socjolog definiuje kulturę, w której wyodrębnia trzy typy: kulturę idealną (symboliczną), materialną i normatywną. Twierdzi, że kultura jest całościowym sposobem życia, charakterystycznym dla danej zbiorowości. „Na sposób życia składa się wszystko to, co ludzie robią, myślą i posiadają”¹⁶ jako członkowie społeczeństwa (wzory działania, myślenia i wyposażenia materialnego). Jest to bardzo ogólne ujęcie, które najczęściej funkcjonuje w języku potocznym. Pierwszy wyróżniony rodzaj to kultura idealna (symboliczna), która jest zbiorem „charakterystycznych dla danej społeczności przekonań, poglądów, wierzeń, a także znaczeń związanych ze zjawiskami i przedmiotami, zakodowanych najpełniej w języku”¹⁷. Kolejna to kultura materialna oznaczająca charakterystyczny dla danej społeczności system narzędzi, urządzeń, ubrań, pożywienia, środków komunikacji itp. Natomiast kultura normatywna jest to zbiór swoistych dla danej zbiorowości reguł postępowania, norm i wartości¹⁸. Wspomniany autor nie wyodrębnia kultury popularnej.

¹² Z. Bauman, *Kultura jako praxis*, Warszawa 2012, s. 92

¹³ A. Kłoskowska, *Socjologia kultury*, Warszawa 1983, s. 20

¹⁴ Tamże.

¹⁵ W. J. Burszta, *Antropologia kultury*, Poznań 1998, s. 56.

¹⁶ P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Kraków 2002, s. 255.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ Tamże.

W orientacji antropologicznej zasadniczo ujmuje kulturę jako zachowania, sposób życia, język, wierzenia, zwyczaje i obyczaje. Zmiany następujące we współczesnym świecie przedstawiają kulturę z innej płaszczyzny. Okazuje się, że kultura współczesna jest według A. Smitha oderwana od jakiegokolwiek kontekstu, a jej istotą jest poszukiwanie „nieuchwytniej terażniejszości” lub „wymyślonej przeszłości”. Zatem cechą charakterystyczną współczesnej kultury jest jej oderwanie od przeszłości¹⁹. Definicja w tym kontekście zbliża się do pojęcia kultury popularnej. Obecne ujęcie kultury umiejscawia ją „tu i teraz” – bez przeszłości, ale, też bez przyszłości. Kultura dzisiaj oznacza jej kruchość, zmienność. W potocznym znaczeniu kultura łączy się nadal z dobrym wychowaniem, umiejętnością współżycia społecznego czy normami moralnymi. Ma ona wymiar bardziej normatywny niż popularny. W takim rozumieniu kultura obejmuje zarówno sposób życia wspólnoty, jak i system aksjologiczny²⁰. Potoczne rozumienie i definiowanie kultury jest związane z oceną człowieka ze względu na jego zachowanie się w konkretnych sytuacjach społecznych.

Kultura jest ciągłym wysiłkiem zmierzającym do zniesienia dychotomii materii i ducha – jak pisze Bauman.

Kreatywność i podległość to dwa nieusuwalne aspekty ludzkiego istnienia, które nie tylko wzajemnie się warunkują, ale również wzmacniają. Nie jesteśmy w stanie całkowicie uciec od tej dychotomii – oba składniki mogą przewyciężyć antynomię wyłącznie przez jej odtwarzanie w układzie odniesienia, który powołuje ją do istnienia. Agoniczność kultury będzie zatem istnieć wiecznie i z tego samego powodu człowiek jako istota wyposażona w zdolność do tworzenia kultury, pozostaje skazany na poszukiwania, na niezadowolenia ze świata, na skłonność do destrukcji i kreacji²¹.

Istota ludzka jest nie tylko odtwórcą, ale i twórcą kultury. To ideały i dążenia jednostki przyczyniają się do jej przyjęcia i zaistnienia. Jednostka poszukuje miejsca dla siebie poprzez nieustanne poszukiwania, które będą zbliżały i oddalały od celu.

Ostatnia kwestia to określenie kultury popularnej. Trzeba wyjaśnić, że w literaturze często wstępuje utożsamianie kultury masowej z kulturą popularną, co prowadzi w konsekwencji do zacierania specyfiki tego pojęcia. Bardzo obszernie analizuje kulturę popularną M. Krajewski. Pomijając trudności w definiowaniu tegoż pojęcia, przyjąć można, że kultura popularna to przestrzeń (polityka, religia, sztuka, codzienność), w której to człowiekowi dostarcza się

¹⁹ Z. Melosik, *Tożsamość all inclusive – konteksty społeczno-kulturowe*, [w:] *Kultura popularna w społeczeństwie współczesnym. Teoria rzeczywistość*, red. J. Drozdowicz, M. Bernasiewicz, Kraków 2010, s. 65.

²⁰ W. Rogalski, *Uczestnictwo w kulturze czy kulturowe uwarunkowania uczestnictwa. Refleksja na pograniczu andragogiki i kulturoznawstwa*, [w:] *Stan i perspektywy rozwoju refleksji nad edukacją dorosłych*, red. T. Aleksander, D. Barwińska, Kraków–Radom 2007, s. 266.

²¹ Z. Bauman, *Kultura...*, dz. cyt., s. 162.

zróznicowanej przyjemności. Dla tak sformułowanej definicji trzeba wyjaśnić pojęcie przyjemności. Przyjemności to sytuacje, w których jednostka nie tylko wykracza poza powszedniość, powszednie obowiązki i rutynę, ale jednocześnie sprawuje nad nimi kontrolę²².

Poczynione analizy o kulturze prowadzą do podsumowania rozważań. Kultura jest przestrzenią, w obrębie której człowiek działa, istnieje, ale też daje ona możliwość bycia twórczym, kreatywnym. Jednostka jest więc w swoistym akcie bycia z kulturą, a więc niejako w niej uczestniczy. Biorąc pod uwagę fakt uczestnictwa, warto zanalizować trzy wymiary kultury:

1. Kultura z jednej strony jest tym, co umożliwia uczestnictwo, ale jednocześnie w jej obrębie uczestnictwo się odbywa. I tak na przykład jest to funkcjonowanie w obrębie oddziaływania ducha narodu, miejsca.
2. Kultura jest zasobem, którym się operuje w trakcie uczestnictwa. Jest to pojęcie abstrakcyjne, ponieważ trudno powiedzieć o czymś „jest to kultura”, możemy bowiem stwierdzić, że „należy do kultury.” Można w tym kontekście kulturę ująć jako rezultat rozważań badawczych.
3. Kultura wyłania się w toku uczestnictwa²³.

Wyłonienie wymiarów kultury pozwala na umiejscowienie uczestnictwa jednostek w kulturze. Kultura i uczestnictwo to dwa terminy ściśle ze sobą związane w sensie pragmatycznym. Trudno opisywać je oddzielnie, są one ze sobą związane, wręcz nieodłączne. Tradycyjna definicja uczestnictwa w kulturze sprowadza je do recepcji i odbioru dóbr kultury²⁴. nowe spojrzenie na uczestnictwo dokonuje się Natomiast poprzez dostęp do sieci i „umożliwia uchwycenie konkretnych zjawisk, takich jak doświadczenie cielesne i zmysłowe, manualne operowanie produktami kultury, sieciowe wzory rozpowszechniania treści”²⁵. Nowoczesne środki medialne umożliwiają uczestnictwo w kulturze nie tylko na większą skalę, ale jednocześnie proponują bogactwo ofert czekających na odbiorcę, prosumenta czy też konsumenta. Dostęp do oferty cyberkultury jest natychmiastowy, anonimowy, nieograniczony ze względu na czas.

Rozważania o kulturze wprowadzają w zagadnienie uczestnictwa. Antonina Kłoskowska sytuuje uczestnictwo w drugim i trzecim układzie kultury. Andrzej Tyszka w swojej pracy ujmującej uczestnictwo w kulturze jako problem naukowy twierdzi, że realizuje się ono „jako akces natury świadomościowej, jako akt poznawczy, przeżycie i wzruszenie emocjonalne możliwe dzięki opanowanym nawykom, dyspozycjom lub umiejętnościom”²⁶. Dobra kultury –

²² M. Krajewski, *Kultury kultury popularnej*, Poznań 2003, s. 41.

²³ K. Arbiszewski, *Uczestnictwo jednostek w kulturze. Uwagi na temat nowej dynamiki kultury na przykładzie melomanów i ewolucji nośników muzyki*, „Kultura i Społeczeństwo”, Styczeń-Marzec 2011, t.LX, nr 1, s. 47.

²⁴ A. Kłoskowska, *Socjologia kultury*, Warszawa 1983, s. 431.

²⁵ W. Rapior, *Uczestnictwo w kulturze jako tworzenie kultur*, [akademia.edu.uam. http://www.academia.edu/1909520/Uczestnictwo_w_kulturze_jako_tworzenie_kultury](http://www.academia.edu/1909520/Uczestnictwo_w_kulturze_jako_tworzenie_kultury) [dostęp 16.06.2014].

²⁶ A. Tyszka, *Uczestnictwo w kulturze*, Warszawa 1971, s. 72.

jak pisze cytowany autor – mają swą *differencia specifica* w stosunku do innych dóbr, bowiem przyswajanie dóbr kultury poprzez uczestnictwo kulturalne ma swoją odrębną, psychologiczną naturę. Korzyści podmiotu z uczestnictwa w odbiorze dóbr kultury są dla niego swoiste i dają inne rezultaty niż dobra materialne. Obejmują trzy obszary:

- poszerzenie i wewnętrzne uporządkowanie informacji dających pełniejszą orientację w przeżywanym świecie, głównie zaś bardziej przydatną dla zrozumienia i zmiany własnej sytuacji;
- wzbogacanie dopływu wartości egzystencjalnych czyniących życie atrakcyjnym i dających możliwość autorealizacji, autoafirmacji i ekspresji osobowości;
- oznakowanie zajmowanej pozycji społecznej przez odwołanie się do symbolicznego znaczenia „przedmiotów kultury”, prestiżowej roli wytworów i zachowań kulturalnych²⁷.

Kultura jest nierozzerwalnie związana z funkcjonowaniem jednostki, a poprzez proces partycypacji nadaje jej życiu sens i znaczenie dzięki oferowanej wiedzy, wartościom i możliwościom autokreacji. Obserwatorium Kultury przyjęło, że w szerokim rozumieniu uczestnictwo w kulturze „to proces włączania grup i jednostek oraz przedmiotów, idei, zachowań oraz ich konfiguracji w konkretne sytuacje kulturowe (B. Fatyga na podstawie propozycji M. Krajewskiego)”²⁸. O uczestnictwie w kulturze przesądza kontakt z działalnością instytucji powołanych do upowszechnienia kultury symbolicznej, np. kino, prasa²⁹. Zauważyć można, że takie spojrzenie ogranicza termin uczestnictwa, bowiem nie obejmuje uczestnictwa w przestrzeni cyfrowej. Inaczej zagadnienie to określa M. Krajewski, który uznaje, że uczestnictwo w kulturze jest procesem włączania i włączania się jednostek lub grup, przedmiotów, idei, zachowań oraz ich konfiguracji w konkretne sytuacje uregulowane kulturowo. Definicja ta nie odbiega od zaproponowanego wyjaśnienia przez A. Kłoskowską. Uczestnictwo w kulturze może wystąpić poza instytucją kultury, poza byciem w sytuacji kulturowo uregulowanej instytucjonalnie. Sednem uczestnictwa jest sam jego akt. Mimo, że przestrzeń wirtualna nie była tak dostępna jak obecnie, to ważny jest sam akt uczestnictwa. W ten sposób można mówić także o uczestnictwie w cyberkulturze czy też – używając innego terminu – „kulturze 2.0”.

Akt uczestnictwa jest zachowaniem, które jest „skierowane receptywnie bądź kreatywnie wobec pewnej zewnętrznej rzeczywistości. Będzie zachowaniem, które w swej treści i formie odpowiada hipotetycznym sytuacjom aktywności

²⁷ Tamże, s. 75.

²⁸ *Kultura lokalnie. Między uczestnictwem w kulturze a partycypacją w zarządzaniu*, W. Kowalik, M. Matlak, A. Nowak, K. Noworól, Z. Noworól, Kraków 2011, s. 93 http://www.obserwatoriumkultury.pl/files/study/kultura_lokalnie_midzy_uczestnictwem_w_kulturze_a_partycypacji_w_zarzadzaniu.pdf [dostęp 18.09.2014].

²⁹ L. Adamczuk *Spoleczny zasięg uczestnictwa w kulturze*, [w:] *Kultura a życie codzienne Polaków*, red. L. Adamczuk, T. Koprowska, Warszawa 1991, s. 19.

kulturalnej³⁰. Akt ten, czyli relację podmiotu z dobrem kultury, wyprzedza i umożliwia posiadana przez niego samowiedza, której źródłem jest proces wychowania. Wystąpi on nie tylko w sytuacji bezpośredniego kontaktu z dziełem, ale także w sposób pośredni poprzez przestrzeń wirtualną. Wiodącą rolę odgrywają nowoczesne technologie, które pozwalają na wirtualne poznanie kultury, a jednocześnie na bycie twórcą. Uczestnictwo najczęściej oznacza fizyczną współobecność w kreowanych sytuacjach, które stanowią frekwencję osób w ofercie zaproponowanej przez instytucje kulturalne. Takie rozumienie ogranicza uczestnictwo w kulturze do sfery rzeczywistości społecznej, a pomija sferę wirtualną. Uczestnictwo w kulturze oferowanej przez Internet można także zmierzyć. O aktywności mogą świadczyć programy oparte na internetowym głosowaniu. Sprowadzenie uczestnictwa w kulturze do frekwencji jest mało znaczące dla rozwoju samej jednostki. Jest to potraktowanie bardzo powierzchowne, sprowadza się tylko do statystyki, a ważniejsze jest przecież doświadczenie uczestnika kultury. Zwraca uwagę na ten fakt K. Ablewicz, która zauważa, że tylko bycie w środku wydarzeń danej sytuacji poprzez zaangażowanie wszelkich sił uczuciowych i intelektualnych jest uczestnictwem. Uczestnictwo to możliwości doświadczenia przez podmiot zarówno samej sytuacji, jak i wydarzeń, które w niej powstają w akcie partycypacji³¹. W akcie uczestnictwa występuje proces tworzenia relacji pomiędzy zawartymi tam znaczeniami a jednostką, który umożliwia tej jednostce konstruowanie indywidualnego znaczenia³². To nie tylko bycie w sytuacji, ale jej doświadczenie.

Uczestnictwo rozumieć można jako włączanie się danego elementu w sytuację kulturowo uregulowaną. Włączenie się oznacza wzięcie udziału w czymś, co ma charakter otwarty, co jest w trakcie stawania się niepełne, a co trzeba przez własną partycypację współtworzyć. W efekcie prowadzi to do zmiany istniejącego kontekstu, co może oznaczać nawet zmianę wszystkich wchodzących w grę elementów³³. Takie rozumienie uczestnictwa można przyjąć zarówno w bezpośrednim kontakcie z dziełem w instytucji kultury, jak i poprzez działanie w sferze wirtualnej. Opisuując uczestnictwo, nie można ominąć jego wymiarów zaproponowanych przez K. Arbiszewskiego.

Trzy wymiary uczestnictwa wyodrębnił K. Arbiszewski w oparciu o analizę tekstów M. Jacyno, Latoura, Bourdieu, Wacquanta. Są one następujące:

- Uczestniczenie staje się procesem uspołecznienia. Dzięki uczestniczeniu występuje wiązanie się ze sobą ludzi w różny sposób. Dzięki nawiązywaniu relacji następuje tworzenie sieci mniej lub bardziej spójnych. Zaznaczyć jednak należy, że tworzenie nowego systemu relacji jest także uczestniczeniem;

³⁰ W. Rogalski, dz. cyt., s. 266.

³¹ K. Ablewicz, *Teoretyczne i metodologiczne podstawy pedagogiki antropologicznej. Studium sytuacji wychowawczej*, Kraków 2003, s. 149; za: W. Rogalski, dz. cyt., s. 274.

³² W. Rogalski, dz. cyt., s. 275.

³³ K. Arbiszewski, dz. cyt., s. 45.

- Uczestniczenie w relacji prowadzi do przekształcania elementów, które wchodzą w sytuacje. Efektem wchodzenia w dialog jest trwały materialny ślad, który można tropić. Chodzi tu o efekt domina czy też powołania się na teorię systemów. Uczestniczenie w relacjach oznacza, że podjęta aktywność jest związana z działalnością innych ludzi;
- Uczestnictwo oznacza „metauczestnictwo”, czyli wpływa na warunki zdarzenia, zmienia je, stabilizuje. Uczestnictwo oznacza obecność w sytuacji związanej z działalnością, inwestowaniem w nią, pozostawanie w niej³⁴.

Uczestnictwo to szeroki obszar działań jednostki niosący ze sobą konkretne wyniki w postaci konkretnych wytworów, aktywności, ale też niewymiernych korzyści odniesionych przez samego odbiorcę. Uczestnictwo oznacza powiązane ze sobą formy zaangażowania kulturalnego, które należy rozpatrywać w formie procesualnej. Proces to ciąg następujących po sobie powiązanych zdarzeń, które mają prowadzić do celu, jakim jest zaspokojenie potrzeby kontaktu z kulturą. „Każdy proces uczestnictwa jest dynamicznie kreowaną formą aktywności” człowieka. Każdy akt uczestnictwa jest usytuowany w ciągu różnych następujących po sobie zdarzeń, a jego specyfika jest związana z poprzednim aktem uczestnictwa i ma wpływ na kształt następnego³⁵. Istota aktywności kulturalnej wyraża się więc poprzez sekwencje powiązanych ze sobą form aktywności, które mogą być bardzo zróżnicowane i wzajemnie się kompensować „(...) aktywność w preferowanych obszarach kultury pozwala na mniejsze zaangażowanie w innych, mniej akceptowanych formach aktywności kulturalnej”³⁶. Zaangażowane uczestnictwo w spektaklach, teatralnych, operze zmniejsza aktywność w sferze np. wirtualnej i odwrotnie: tworzenie bloga, zwiedzanie wirtualnie Luwru zmniejsza partycypację osoby w przedstawieniach czy seansach filmowych.

Uczestnictwo w kulturze jest procesem dynamicznym, którego nie można sprowadzić tylko i wyłącznie do recepcji, wykorzystania i konsumpcji treści kulturowej. Jest ono zarazem przyswajaniem, „modyfikowaniem, przekształcaniem, podtrzymywaniem, włączaniem i wyłączeniem oraz analizowaniem, interpretowaniem i doświadczaniem treści kulturowych, produkcji artystycznych i instytucji przedstawiających, produkujących i udostępniających produkty kulturalne”³⁷. Takie spojrzenie na partycypację w kulturze lokuje instytucje kultury w przestrzeni społecznej, do której należą media, przestrzeń publiczną miasta, sieć elektroniczna. Instytucje kultury, będąc nośnikami określonych wartości, odpowiadają za stworzenie warunków ich doświadczania, urzeczywistniania, zmieniania i przekazywania przez społeczeństwo. Prowadzone przez

³⁴ Tamże.

³⁵ P. Kisiel, *Współczesne wzory uczestnictwa w kulturze*, [w:] *Kultura a rozwój*, red. J. Hausner, A. Karwińska, J. Purchla, Warszawa 2013, s. 350.

³⁶ Tamże.

³⁷ W. Rapior, *Uczestnictwo w kulturze jako tworzenie kultur*, http://www.academia.edu/1909520/Uczestnictwo_w_kulturze_jako_tworzenie_kultury [dostęp 16.06.2014].

W. Rapior badania prowadzą do wniosku, że uczestnictwo w kulturze dotyczy całego życia jednostki. Można stwierdzić, że uczestnictwo w kulturze jest częścią życia ludzi. W tym kontekście zgodzić się można z Boudieu, że

każdy uczestnik, chcąc nie chcąc i czy wie o tym, czy nie, jest wytwórcą i odtwórcą obiektywnego sensu: ponieważ jego działania i wytwory są wynikiem *modus operandi*, którego nie jest on twórcą i nad którym nie panuje w sposób świadomy, zawierają one, jak mówi scholastyka, „intencję obiektu”, która zawsze wykracza poza jego intencje świadome³⁸.

Bycie jednostki w sytuacji kontaktu z dziełem daje wyniki w postaci wypełniania funkcji społecznych i kulturo-twórczych. Funkcje społeczne to wywołanie określonych zachowań odbiorców i zwiększenie ich uczestnictwa w danym wydarzeniu, natomiast kulturotwórcze związane są z kreacją jednostki. Z tym podziałem wiąże się sposób analizy uczestnictwa w nauce.

Jednostka podejmuje uczestnictwo kulturalne w sposób społeczny, mikro-społeczny lub makrospołeczny. Społeczne spojrzenie obejmuje analizę gustu estetycznego i form partycypacji. Ujęcie mikrospołeczne jest procesem recepcji dzieł kultury, natomiast makrospołeczne odnosi się do opisu i analizy całościowo postrzeganego procesu uczestnictwa, wyrażonego poprzez różnorodne wzory partycypacji w kulturze artystycznej. Gust estetyczny nie jest zjawiskiem indywidualnym, ale społecznym. Takie spojrzenie na uczestnictwo kulturalne pozwoliło na opisanie jego społecznych reguł oraz powiązanie wzorów partycypacji ze strukturą społeczeństwa i poziomem kapitału ekonomicznego i kulturowego³⁹. Inaczej ujmuje to zjawisko Peterson, który uznaje, że podstawą podziałów są formy partycypacji kulturalnej wewnątrznie jednorodne lub zróżnicowane. Wyróżnia on dwa wzory partycypacji kulturalnej *univorous* – *omnivorous*. *Univore* to odbiorca zorientowany na jedną formę kulturową, a *omnivore* to odbiorca uczestniczący w wielu różnorodnych formach kultury⁴⁰. Uzupełnieniem tego podejścia jest wyróżnienie odbiorcy nieaktywnego, odbiorcy typu *paucivore*, czyli takiego, który mając interesującą i zróżnicowaną ofertę kulturalną, wybiera jedną lub kilka i korzysta z nich w niewielkim zakresie⁴¹. Aktywność tej grupy nie jest częsta, ma charakter niesystematyczny, wybiórczy, bowiem odbierane dzieła kultury nie podlegają selekcji. Wybory tej grupy są zróżnicowane. Jednocześnie często nie są one wewnątrznie spójne i konsekwentne⁴². Autor dokonuje więc podziału odbiorców dzieł kultury. Jest to ważne o tyle, że na tej podstawie można klasyfikować badanych ze względu na podane przez Petersena kategorie. Spojrzenie na uczestnictwo przez proces recepcji dzieł kultury obejmuje perspektywę

³⁸ P. Bourdieu, *Szkic z teorii praktyki...*, dz. cyt., s. 204.

³⁹ Bourdieu, Passeron, 1990; za: P. Kisiel, dz. cyt., s. 346.

⁴⁰ R. A. Peterson, za: P. Kisiel, dz. cyt., s. 347.

⁴¹ Wing Chan, J. H. Gildthorpe, 2007, cyt. za: Kisiel, s. 356.

⁴² P. Kisiel, dz. cyt., s. 357.

mikrospołeczną, w której analizuje się czynniki społeczne, psychiczne oraz ekonomiczne. Do społecznych uwarunkowań należy analiza wykształcenia odbiorcy, jego sytuacja rodzinna oraz usytuowanie w strukturze społecznej. Psychiczne obejmują postawę wobec sztuki i instytucji kulturalnych, natomiast ekonomiczne – poziom dochodów i status społeczny odbiorcy. Makrospołeczna perspektywa to łączenie i bilansowanie form uczestnictwa dokonywanego w różnych sferach kultury. Ogólne ujęcie podejmowanych przez jednostki form uczestnictwa składa się na aktywność kulturalną jednostek, grup lub określonej społeczności. Do tej grupy należą badania ankietowo-statystyczne, których walorem jest szerokie ujmowanie procesów uczestnictwa kulturalnego. Drugi typ to badania opisująco-wyjaśniające zakorzenione w kontekście teoretyczno-empirycznym. Badania te podejmowane są w szerokim kontekście ilościowym i jakościowym⁴³.

Dyskurs wokół pojęcia kultury i uczestnictwa prowadzi do zestawienia wymiarów obu pojęć. Kultura umożliwia uczestnictwo, ale też samo uczestnictwo jest kulturowo regulowane, czyli musi odbywać się w określonej przestrzeni kulturowo predefiniowanej (materialnej, symbolicznej). Kultura jest zasobem, który nadaje sens uczestnictwu jednostki. Jednocześnie w toku uczestnictwa kultura się wyłania, ponieważ uczestnicy (re)definiują relacje wiążące ludzi i rzeczy (czynniki pozaludzkie). Sytuacje, w których biorą udział, zmieniają ich dialog. Uczestnicy przeobrażają innych uczestników oraz modyfikują warunki uczestnictwa⁴⁴. Uczestnictwo w kulturze występuje w obszarze rzeczywistym i wirtualnym. Obszar rzeczywisty oznacza fizyczny świat, który otacza jednostkę: np. instytucje kultury, pozainstytucjonalne formy kultury, inicjatywy społeczności lokalnych czy indywidualne galerie plastyczne na ulicach miast, np. Montmartre w Paryżu – słynne miejsce pracy i spotkań artystów wielu pokoleń. Świat wirtualny jest to kontakt z cyberkulturą poprzez różne drogi komunikowania (gadu-gadu, forum, blogi itp.).

Wzory uczestnictwa kulturalnego

Zanim przejdę do modeli uczestnictwa kulturalnego, przywołam socjologiczne ujęcie partycypacji i jej podział. Czynię to ze względu na posługiwanie się zamiennie pojęciami partycypacji i uczestnictwa w literaturze. Aleksander Surdej twierdzi, że partycypacja oznacza udział, uczestniczenie czy też włączanie się jednostki w zadania zbiorowości. Podmiot podejmuje zgodnie z tym pojęciem współdziałania z innymi podmiotami w sytuacji zbieżności interesów. W rezultacie można wyodrębnić trzy znaczenia partycypacji:

- 1) bycie częścią – tzw. partycypacja strukturalna o charakterze obiektywnym oznacza przynależność do danej struktury, bycie jej częścią;

⁴³ Tamże, s. 348-349.

⁴⁴ K. Arbiszewski, dz. cyt., s. 47-48.

- 2) branie udziału – tzw. partycypacja działaniowa – działanie podmiotu w grupie, przynależność wyrażona określoną aktywnością dotyczącą obecności i wpływu na funkcje grupy;
- 3) poczucie do przynależności – partycypacja ideacyjna, która ma wymiar subiektywny, zakłada psychiczną i społeczno-kulturową identyfikację⁴⁵.

Uczestnictwo w kulturze można przyporządkować jednej z kategorii podziału dokonanego ze względu na stopień formalizacji. Wyodrębniono dwa dychotomiczne podziały. Pierwszy obejmuje partycypację spontaniczną, w której jednostka bierze udział w działalności zbiorowości. Drugi to partycypacja instytucjonalna, gdzie udział jednostki w zbiorowości jest związany z grupą, w której funkcjonuje. Drugi podział wyróżniono w oparciu o możliwość wpływania na decyzje grupy. Występuje tutaj partycypacja bezpośrednia i pośrednia. Pierwsza obejmuje osobiste uczestnictwo podmiotu w grupie oraz wkład we wszystkie decyzje grupy, natomiast druga oznacza wpływ poprzez inne struktury zbiorowości rady⁴⁶. Uczestnictwo w kulturze zakłada aktywność jednostki oraz jej działania w różnych formach. Eliminuje ono także różnice w grupie.

Pierwotnie uczestnictwo w kulturze pełniło rolę edukacyjną, a następnie przekształciło się w przyswojenie, utrwalenie i upowszechnienie wzorów kultury uznanych za właściwe. Współczesna kultura zmieniła swój charakter – stała się kulturą ofert i propozycji. Badania uczestnictwa w kulturze prowadzą do wyróżnienia różnych kategorii wzorów uczestnictwa, które odnoszą się do wyboru określonych dziedzin kultury, treści kultury, sposobów upowszechniania lub cech odbiorców. Wzory związane z treścią kultury obejmują treści łatwe w odbiorze (muzyka rozrywkowa) oraz treści wymagające wkładu intelektualnego i napięcia emocjonalnego (muzyka poważna, wybitne dzieła literatury, sztuki). Trzeci rodzaj obejmuje treści naukowe reprezentowane przez wąskie kręgi specjalistów. Wyróżnione wzory można przedstawić na kontinuum od publiczności o różnorodnych zainteresowaniach i pobieżnej konsumpcji treści kultury poprzez audytorium świadomie partycypujące w kulturze, do wyselekcjonowanej, elitarniej grupy znawców, twórców⁴⁷.

Podtytuł zapowiada modele uczestnictwa, ale nie wszyscy autorzy tym terminem się posługują. W literaturze występują rodzaje uczestnictwa, typy, grupy odbiorców. Każda z wyróżnionych kategorii dokonuje klasyfikacji odbiorców kultury ze względu na różne kryteria. Przeprowadzone badania obejmują różne grupy odbiorców z przedziału czasowego prawie pięćdziesięciu lat. Badania empiryczne uczestnictwa w kulturze pozwalają na wyodrębnienie licznych klasyfikacji z zakresu obszaru partycypacji, przyjmując za kryterium

⁴⁵ A. Surdej, *Partycypacja*, [w:] *Encyklopedia socjologii*, red. H. Domański, W. Morawski, J. Mucha, M. Ofierska, J. Szacki, M. Ziółkowski, Warszawa 2000, s. 83.

⁴⁶ Tamże.

⁴⁷ W. Świątkiewicz, *Uczestnictwo w kulturze*, [w:] *Encyklopedia Socjologii. Suplement*, red. nauk. H. Kubiak, Warszawa 2005, s. 363.

częstotliwość uczestnictwa, rodzaj treści i formę aktywności. Wśród nich są m.in. prace T. Aleksandra (2007), L. Dyczewskiego (1995), A. Tyszki (1971).

Tadeusz Aleksander posługuje się terminem aktywności kulturalnej i wyodrębnia jej typy, wskazując jako kryterium: rozległość, częstotliwość i głębokość uczestnictwa. Jednocześnie wymienia powtarzające się obszary aktywności: poznawczą, hobbystyczno-miłośniczą, radiowo-telewizyjną, towarzysko-rozrywkową. Wyróżniona typologia opiera się na opozycjach: wielokierunkowość – jednokierunkowość; systematyczność – doraźność, dogłębność – powierzchowność. Podane cechy uczestnictwa mogą występować w różnych zestawieniach⁴⁸.

Andrzej Tyszka wyróżnia w swoich badaniach następujące kategorie uczestnictwa:

- uczestnictwo aktywne i wszechstronne; cechy charakterystyczne to ekspansywność, aktywność i inicjatywa, regularny kontakt odbiorczy, działania kształcąco-poznawcze, działalność społeczna, działania twórczo-ekspresyjne;
- uczestnictwo ograniczenie aktywne, kompensacyjne; słabsza aktywność i mniejszy zakres kontaktów niż w pierwszym typie, doraźne i okazjonalne czytelnictwo;
- uczestnictwo sporadyczne i przypadkowe: minimalizacja pozadomowych kontaktów z treściami kultury, rzadkość i przypadkowość kontaktu z kulturą, brak występowania niektórych instytucjonalnych form kontaktów z instytucjami kultury, uczestnictwo w widowiskach nie-teatralnych, kino, imprezy estradowe, zabawy;
- absencja kulturalna, brak udziału w instytucjonalnie zorganizowanym przekazie i upowszechnianiu treści i wartości kultury⁴⁹.

Jednocześnie Tyszka w badaniach jakościowych wyodrębnia typy modelowe przyswajania treści kultury. Są one następujące:

- typ perfekcjonistyczny – reprezentowany przez osoby z wyższym wykształceniem i niepełnym wyższym;
- typ konsumpcyjno-rozrywkowy – skupia osoby ze wszystkich grup społeczno-zawodowych: pracowników umysłowych bez wyższego wykształcenia, inicjatywy prywatnej i wykwalifikowanych pracowników fizycznych;
- typ percepcji doraźnej i fragmentarycznej – rozpowszechniony w miastach, odnosi się do kategorii robotników i rolników, przedstawicieli inicjatywy prywatnej;

⁴⁸ T. Aleksander, *Drogi aktywności kulturalnej ludzi pracy*, Warszawa 1980, s. 158; za: W. Rogalski, dz. cyt., s. 267.

⁴⁹ A. Tyszka, *Uczestnictwo w kulturze*, Warszawa 1971, s. 252-263.

- typ izolowany-konserwatywny (tradycyjny) – rolnicy tradycyjni o niepełnym wykształceniu podstawowym, tradycyjnym sposobie życia i pracy, typ ten reprezentowany jest przez chłopów robotników, przedstawicieli quasi-przestępczych, marginesowych środowisk⁵⁰.

Od wyróżnienia rodzajów uczestnictwa i modeli przyswajania treści kultury minęły czterdzieści trzy lata. Są one jednak nadal aktualne. Zmienia się podział warstw społeczeństwa, bowiem podział na klasy i warstwy społeczne (robotnicza, chłopska, inteligencja i drobnomieszczaństwo) zgodne z ideologią socjalistyczną przestały obowiązywać. Aktualnie, według koncepcji E. Wnuka-Lipińskiego, funkcjonuje podział ze względu na posiadanie kapitału ekonomicznego, politycznego, kulturowego i społecznego. Odpowiednio więc społeczeństwo polskie dzieli się na następujące klasy: klasa wyższa (elita, tworzona przez właścicieli wielkich przedsiębiorstw, klasa polityczna oraz elita o wysokich kwalifikacjach); klasa średnia (należą do tej grupy średni i drobni przedsiębiorcy, inteligencja z wyższym wykształceniem, wykwalifikowani robotnicy); klasa niższa (rolnicy indywidualni, wykwalifikowani robotnicy źle prosperujących przedsiębiorstw, bezrobotni); *under class* (ludność miejsca niedostosowana społecznie, przestępcy utrzymujący się dzięki pomocy organizacji charytatywnych).

Opisane przez Tyszkę modele przyswajania kultury można zrewidować poprzez przeprowadzenie badań jakościowych umożliwiających przypisanie typów uczestnictwa określonym modelom klas społecznych.

Współcześnie zanika różnica pomiędzy odbiorcą a twórcą, ale warto przytoczyć za L. Dyczewskim grupy odbiorców kultury masowej. Typologia obejmuje zasadniczo trzy grupy. Są to:

- konsumenci lub użytkownicy traktujący radio i telewizję jako środki „zabicia czasu”; odbiorcy bezrefleksyjnie słuchają lub oglądają treści bezrefleksyjnie, a ich oczekiwania koncentrują się na zaspokojeniu potrzeby relaksu. Od nadmiaru informacji występuje u nich zjawisko „szumu informacyjnego”, niepewność, zachwianie własnych poglądów i własnej kultury. Charakteryzuje ich relatywizm moralny;
- poszukiwacze – grupa osób aktywnie i selektywnie szukających pożądaných przez siebie treści które mają służyć ucieczce od rzeczywistości a jednocześnie wypełnić czas wolny;
- twórczo aktywni – odbiorcy świadomie, selektywnie i celowo korzystający z bogatej oferty. Treści i formy przez nich wybrane są przedmiotem dyskusji, nawiązania kontaktu z autorem⁵¹.

Ze względu na istotę zmienności czasów ponowoczesnych zmiany wzorów uczestnictwa są podstawą do postrzegania ich tylko w określonym czasie. Wzory partycypacji kulturalnej ulegną zatem nowym tendencjom. Zmiany w strukturze mediów prowadzą do powstania nowego typu uczestnictwa kulturalnego.

⁵⁰ Tamże, s. 292-297.

⁵¹ L. Dyczewski, *Kultura polska w procesie przemian*, Lublin-1995, s. 233-234.

Uwarunkowania uczestnictwa w kulturze

Uczestnictwo w kulturze jest uwarunkowane różnymi czynnikami. W oparciu o przeprowadzone badania oraz analizę literatury wyodrębnić można następujące uwarunkowania uczestnictwa w kulturze:

- kondycję ekonomiczną, polityczną, socjalną i kulturalną państwa;
- działalność instytucji kultury związanych ze środowiskiem zamieszkania;
- indywidualne psychospołeczne właściwości jednostek uczestniczących w kulturze;
- motywacje i funkcje społeczne przypisane kontaktom z treściami kultury. Przykładem są rodzaje uczestnictwa wyróżnione przez S. Ossowskiego „ascetyczne”, „relaksowe”, „odświeżające”. Określić należy także cele uczestnictwa: służą realizacji zainteresowań i aspiracji, są świadomym wyborem poziomu i charakteru treści kulturalnych, są wynikiem działań środowiska społecznego;
- rekonstrukcję grup i osób odgrywających wobec jednostki w planie diachronicznym i synchronicznym rolę „znaczącego innego” oraz podmiotowe i przedmiotowe źródła legalizacji wartości związanych z uczestnictwem;
- miejsce w systemie wartości – wartości związanych z kulturą symboliczną odbiorców, poziom ich aspiracji i potrzeb kulturalnych⁵²;
- warunki ekonomiczne poszczególnych jednostek powodują, że odbiorca może zaspokoić tylko niektóre oczekiwania⁵³;
- różnorodność oferty i jej dostępność;
- nieprawidłową reklamę wydarzeń;
- wynik ograniczeń czasowych; dokonywane wybory odpowiadają potrzebom kulturalnym najbardziej odczuwanym jako istotne⁵⁴. Ilość czasu wolnego podmiotu jest coraz mniejsza przez zaangażowanie w pracę zawodową, działalność firmy, prace na dwa etaty⁵⁵. Taka sytuacja prowadzi do wyboru tylko tych ofert, które najbardziej interesują konsumenta;
- zmiany cywilizacyjne i pojawienie się nowych technik przekazywania tekstu i obrazu prowadzi do wycofywania się z partycypacji w kulturze instytucjonalizowanej. Następuje tak zwany proces udomowienia kultury pod wpływem technicznych środków przekazu i ekspansji kultury masowej⁵⁶.

⁵² W. Świątkiewicz, dz. cyt., s. 364.

⁵³ A. Tyszka, dz. cyt., s. 230; P. Kisiel, dz. cyt., s. 358.

⁵⁴ Tamże.

⁵⁵ A. Łyszyk, M. Pawłowska, *Zakres uczestnictwa mieszkańców Szczecina w życiu kulturalnym jako przykład realizacji potrzeb wyższego rzędu*, <http://usfiles.us.szc.pl/getfile.php?pid=1133> [dostęp 18.09.2014].

⁵⁶ A. Kowalewska, *Uczestnictwo Polaków w kulturze*, s. 180, <http://pl.scribd.com/doc/54935510/Uczestnictwo-Polakow-w-Kulturze-Wspolczesnej#scribd> [dostęp 18.06.2014].

W oparciu o zebrany materiał badawczy A. Tyszka podkreśla zanik życia kulturalnego uwarunkowany dwiema grupami przyczyn. Pierwsza grupa obejmuje sferę ekonomiczną determinującą obiektywnie sytuację życiową, natomiast druga to subiektywne elementy świadomości kierujące postępowaniem. Autor twierdzi, że determinanty ekonomiczne ograniczają uczestnictwo tylko do konsumpcji kulturalnej. Mimo wielu lat od ukazania się wniosków z przeprowadzonych badań, są one nadal aktualne. Brak jest aktywności kulturalnej. Powodem jest praca zarobkowa, brak czasu, przemęczenie. Czynności zawodowe, domowe i względy oszczędnościowe ograniczają lub eliminują sferę rozrywki, przyjemności, odpoczynku, konsumpcji kulturalnej. Zmiana systemu pracy i nadmiar obowiązków ograniczają czas wolny jednostki. Zaznaczyć także należy, że zła sytuacja materialna ogranicza poziom uczestnictwa, ale posiadanie dóbr nie jest równoznaczne z jednoczesnym wzrostem uczestnictwa. Do uczestnictwa w kulturze podmiot musi być przygotowany poprzez edukację kulturalną, prowadzoną początkowo przez instytucje oświatowo-edukacyjne, mass media oraz środowisko rodzinne. Druga grupa czynników obejmuje zatem świadomość znaczenia dóbr kultury, system wartości, zainteresowanie, wzory tradycji kulturalnej. Jest to sfera, w której edukacja kulturalna odgrywa istotną rolę. Obie grupy czynników obiektywnych i subiektywnych mogą się ze sobą łączyć lub nie. Spostrzeżenia Andrzeja Tyszki są – jak wcześniej napisano – nadal aktualne. Autor nie pisze o grupie wykluczonych ze względu na brak możliwości uczestnictwa w cyberkulturze, ponieważ wówczas ona jeszcze nie istniała. Barrierami w tej sferze są braki w zakresie umiejętności poruszania się w przestrzeni wirtualnej i możliwości uczestnictwa spowodowane nieposiadaniem sprzętu czy dostępu do Internetu. Przestrzeń pomiędzy działaniem instytucji kultury a odbiorcą jest wypełniona ofertami. Propozycje działań w sferze kultury kierują jednostkę w cyberprzestrzeń. Mimo rozmaitych uwarunkowań, aby zaspokoić swoje potrzeby, odbiorca musi dokonać wielu wyborów i rozstrzygnąć.

Podsumowanie

Jednostka funkcjonuje w przestrzeni społecznej, w której nabywa kompetencje z różnych dziedzin życia. Uzyskane kompetencje w szkole, rodzinie, środowisku zawodowym są podstawą funkcjonowania w rzeczywistości społecznej. Uczestnictwo w kulturze jest jednym z obszarów związanych z samą jednostką, jej człowieczeństwem, systemem wartości, wyznaczonymi celami, do których zmierza. Zdobyte przez jednostkę w przestrzeni społecznej kompetencje kulturalne są podstawą dokonywania wyborów w wielu sferach jej działania. Uczestnictwo w kulturze ma ogromne znaczenie dla podtrzymywania i utrwalania dziedzictwa kulturowego i nastawień kulturalnych, jednak ich znaczenie i rola w społeczeństwie ulega przemianom. Przyjmując ogólną definicję kultury, można stwierdzić, że wszystkie jej sfery ulegają dekompozycji na skutek wielu czynników. Zalicza się do nich m.in. przenikanie obcych treści kulturowych, a także apatię kulturową

części społeczeństwa. Przygotowane raporty wskazują, że zasoby kultury, czyli dziedzictwo kulturalne, wzory zachowań,

przestają motywować do jakichkolwiek działań, tracą wpływ na charakter stosunków interpersonalnych i stają się pustym znakiem pozbawionym jakiegokolwiek siły oddziaływania. Trwająca przez pokolenia recepcja dóbr kultury (...) zaczyna ulegać w obecnym czasie atrofii⁵⁷.

Podniesienie znaczenia dziedzictwa kulturowego w przestrzeni społecznej nie jest działaniem prostym w sytuacji dewaluacji matury, wykształcenia wyższego. W uczestnictwie jest widoczna opisana przez Z. Melosika tożsamość typu *all inclusive*, która „stanowi apogeum kultury konsumpcji i swoistą soczewkę pewnych charakterystycznych dla niej tendencji, które w oczywisty sposób wiążą się z przemianami wielokulturowego globalnego świata”⁵⁸. Istotą jej jest zorientowanie na „szybkość przemyskającego spotkania”. Nie ma tutaj czasu na poznawanie, kontemplację, rozważanie czy delektowanie się tym, co się widzi. Zanikają różnice kulturowe, tradycja, obyczaje, cechy szczególne. Poznawanie pobieżne, powierzchowne jako „zaliczenie” bez refleksji. Uczestnictwo w kulturze typu *all inclusive* prowadzi do sytuacji, w której człowiek przyjmuje tożsamość typu przeźroczystego. Funkcjonując w obszarze takiej kultury, jednostka cechuje się niewrażliwością na różnice kulturowe, dostrzegając tylko to, co jest wspólne. Jednostka jest otoczona przez rzeczywistość fizyczną, od której oddziela ją system luster, szyb, ekranów, nowoczesnych mieszkań, okienek samochodu. Są one parawanem, przez który człowiek widzi świat. Ekran przepuszcza światło, dźwięk, obraz. Ekran komputera, telewizora, smartfona oddziela nas od świata, a jednocześnie umożliwia uczestniczenie w nim bez ograniczeń, zwłaszcza w wydarzeniach niedostępnych w szarej codzienności⁵⁹. To, co jest niedostępne, staje się osiągalne. Możemy wszędzie dotrzeć, ale także wszystko kupić. Nie my wychodzimy do świata, ale świat przychodzi do nas. Szukamy odreagowania naszej codzienności w świecie iluzji lub ofert. J. Barański przywołuje w swoim tekście stwierdzenie J. Lull, że potrzebą współczesnego człowieka, który realizuje w tygodniu przypisane jemu zadania w miejscu pracy, jest rozluźnienie, którego pragnie wieczorem i w weekendy. Przemysł kulturowy wykorzystuje tę sytuację i przygotowuje dla potencjalnego odbiorcy wydarzenie zaspokajające jego pragnienia⁶⁰. Przemysł medialny prześciga się w programach muzycznych, serialach, a instytucje kierują oferty uczestnictwa w spektaklach, seansach, festiwalach, wydarzeniach plenerowych.

⁵⁷ M. Dziubińska-Michalewicz, A. Kojder, *Uczestnictwo w kulturze mieszkańców Polski*, raport nr 215, maj 2003. Kancelaria Sejmu i Biuro Studiów i Ekspertyz, s. 2.

⁵⁸ Z. Melosik, *Tożsamość all inclusive – konteksty społeczno-kulturowe*, [w:] *Kultura popularna w społeczeństwie współczesnym. Teoria rzeczywistość*, red. J. Drozdowicz, M. Bernasiewicz, Kraków 2010, s. 62.

⁵⁹ E. Morin, *Kultura czasu wolnego*, [w:] *Wiedza o kulturze. Antropologia kultury*, red. A. Mencwel, Warszawa 2005, s. 558.

⁶⁰ J. Barański, dz. cyt., s. 36.

Człowiek dokonuje wyboru i kieruje się gustem estetycznym ukształtowanym poprzez funkcjonowanie w rzeczywistości społecznej. Gust estetyczny to zdolność sądzenia wartości estetycznych; jest jednością, co oznacza, że jednostka przejawia podobne preferencje i wybory estetyczne także w innych dziedzinach⁶¹. Pierre Bourdieu wyróżnia gust refleksyjny, estetyczny, zmysłowy, wulgarny i barbarzyński. Jest on związany z wykształceniem jednostki, pochodzeniem i relacjami, jakie między nimi zachodzą⁶². Wewnętrzna homogeniczność gustu odnosi się do wszystkich sfer życia i wynika z bezpośredniego powiązania z *habitusem*, czyli systemem trwałych dyspozycji. *Habitus* to społecznie wytworzony system dyspozycji ustrukturuowanych i strukturujących, nabyty w trakcie praktyki i trwale nakierowany na funkcje praktyczne.

Habitus jest uniwersalizującym pośrednikiem, który sprawia, że praktyki pozbawione wyraźnej przyczyny i intencji znaczącej jakiegoś uczestnika są mimo wszystko „sensowne”, „rozsądne” i „obiektywnie zorkiestrowane: ta część praktyk, która pozostaje niejasna dla ich wytwórców, jest tym aspektem, poprzez który są one obiektywnie dopasowane do innych praktyk i do struktur, których produktem jest sama zasada ich wytwarzania⁶³.

Podmiot nadaje sens swoim działaniom poprzez uzasadnienie własnego wyboru zgodnie z mechanizmem dysonansu. Każdemu postępowaniu nadaje sens zgodny z redukcją pojawienia się napięcia związanego z rozbieżnością idei.

Identyczne warunki egzystencji – jak pisze P. Bourdieu – powodują powstawanie częściowo podobnych systemów dyspozycji. Wynikająca z tego homogeniczność *habitusów* „leży u podstaw obiektywnej harmonizacji praktyk i wytworów mogących nadawać im zarówno regularność, jak i obiektywność, określające ich specyficzną „racjonalność”⁶⁴. Jednocześnie sprawiają one, że są odbierane w codziennym funkcjonowaniu jako oczywiste i ewidentne, czyli są zrozumiałe przez wszystkich uczestników, którzy posiadają praktyczne opanowanie systemu schematów działania i interpretacji wpisanych w ich wykonanie. Istnieje powiązanie obszarów, w których działa podmiot – polegające na tym, że *habitus* nabyty w rodzinie jest zasadą nadawania struktury doświadczeniom szkolnym, a ten konsekwentnie nadaje strukturę późniejszym doświadczeniom. W następstwie służy odbiorowi i przyswajaniu przekazów wytwarzanych i rozpowszechnianych przez przemysł kulturalny.

Jednostka w zależności od sytuacji: odbiorcy, przetwórcy lub twórcy korzysta ze skierowanej oferty i dokonuje wyboru zgodnie ze swoim *habitusem*. Jednak bez względu na to, czy system społecznego komunikowania jest rządowy, publiczny, czy komercyjny, dostrzegalny jest brak demokracji. Pomiot

⁶¹ Matuchniak-Krasuska, *Zarys socjologii sztuki Pierre'a Bourdieu*, Warszawa 2010, s. 189.

⁶² Tamże, s. 192.

⁶³ P. Bourdieu, *Szkic teorii praktyki*, Kęty 2007, s. 205.

⁶⁴ Tamże, s. 198.

traktowany jest jako obiekt, który się szturmuje⁶⁵. Rzeczywistość napastliwych i wszechobecnych ofert stawia człowieka w sytuacji nieustannych wyborów. Kultura jest zjawiskiem przynależnym wyłącznie człowiekowi, bowiem tylko osoba ma zdolność kwestionowania swojej rzeczywistości i żądania znaczenia, sprawiedliwości, wolności i dobra – jednostkowego lub zbiorowego. Z perspektywy norm i idei jednostka może postrzegać warunki jako rzeczywistość ludzką obdarzoną ludzkim wymiarem⁶⁶.

Z całą pewnością można stwierdzić, że uczestnictwo człowieka w kulturze przebiega według ustalonego przez jego *habitus* procesu. Schemat działań oraz wpisana w nim interpretacja i wykonanie aktualizowane są w kontakcie z kulturą. Rozmiary, sfery i rodzaje uczestnictwa są związane z jednostką, która dokonuje wyboru: od dziedzictwa kultury do ofert ze sfery cyberkultury.

---

⁶⁵ L. Dyczewski, dz. cyt., s. 234.

⁶⁶ Z. Bauman, *Kultura jako praxis*, dz. cyt., s. 321.